

Pavo Živković

USORA I SOLI — POPRIŠTE ZNAČAJNIH HISTORIJSKIH DOGAĐAJA U XIV I XV STOLJEĆU

U dosadašnjoj našoj historiografiji historiji Usore poklonjena je značajna pažnja domaćih istraživača. O temi Usore obrađeni su razni aspekti njene prošlosti, od političke, privredne, kulturne pa do društvenih odnosa.

Ovim radom željeli bismo upotpuniti sliku političkih zbivanja na ovom području, koja su bila od izuzetnog značaja za historiju cjelokupne bosanske države u navedenom vremenskom razdoblju. Naročito se tu misli na događaje koji su se zbili u XV i u prve dvije decenije XVI stoljeća, kada su u cjelini i ovi krajevi pali pod tursku vlast.

Prije nego se upustimo u iznošenje događaja iz navedenog perioda, bilo bi nužno omeđiti ovaj kraj. Oblast Usore je prvobitno obuhvatala samo dolinu istoimene rijeke, a njen teritorij je nešto kasnije proširen na donju oblast rijeke Bosne do Save, uključujući tu najznačajnija naselja, Doboj, Dobor i Srebrenik, koja se smatraju najistaknutijim centrima usorske oblasti.¹⁾ Jedna od upravnih jedinica u Usori je i župa Nenavište koja se prostirala na području današnjih općina: Modriča, Gradačac, Bosanski Šamac i Orašje. Veliki dio ove župe bio je podijeljen na vlastelinstva. Već u XIII stoljeću u ovoj župi nalazimo prve klice formiranja vlasteoskih posjeda, kao što su Tumicha i Tolysa. Oba su pripadala sinovima i bližoj rodbini bosanskog bana Borića.²⁾ Na tom području ležalo je i vlastelinstvo bosanske biskupije, osnovano darovnicom ugarskog hercega Kolomana. Nešto kasnije ova darovnica proširena je poklonima bana Mateja Ninoslava, ugarskog kralja Bele IV, bana Prijezde i konačno Tvrtka I Kotromanića.³⁾

Usora se već od bana Stjepana II Kotromanića nalazila u titulu bosanskih banova i kraljeva i tako ostala sve do propasti bosanske države. Posljednjih godina vladavine Stjepana II bila je pošteđena ugraskih napada. Tomu je doprnijela i činjenica da se ugarski kralj rodbinski vezao za bosanskog bana. Svoju kćer Jelisavetu udao je ban Stjepan II za Ludviga I. Ugarski kralj je svoje puncu potvrdio Usoru kao banski posjed. Iz nekih povelja Stjepana II i Tvrtka I Kotromanića saznajemo nešto više i o feudalnim obiteljima koje su tamo živjele. Među svjedocima njihovih povelja nalazimo, između ostalih, i ova imena: vojvoda Tvrtko,

kaznac Stjepoje, knez Tehčin, župan Poručin, knez Juraj Dobroslić i Tvrtko Čekanović.⁴⁾

U ovom kraju su posjede držali i članovi bosanske biskupije. Tamo djeluju i franjevci Bosanske vikarije. Iz jednog popisa bosanskih kustodija, što nam ga je ostavio Bartol Pizanski (potiče iz XIV stoljeća) razaznajemo i najvažnije crkvene samostane u usorskom kraju. To su: Modriča, Skakava, Lindva i Bukovica.⁵⁾ Tvrtkovom darovnicom iz 1374. godine povećali su se ti posjedi. Prošireni su na ušće rijeke Tolise u Savu, istoimenom rijekom (Tolisom) sve do njenog izvora.⁶⁾

S obzirom na njen položaj i značaj, Usora je tijekom XIV i XV stoljeća bila poprište mnogih značajnih događaja koji su ostavili osjetnih tragova na historiju Bosne, i šire, u srednjem vijeku. Kroz ovaj kraj su prolazile mnoge domaće i strane vojske i kraljevi. Usorom je prošao i Tvrtko I Kotromanić 1374. godine na putu za Ilince u Srijemu, gdje je obavljeno vjenčanje sa Dorotejom, kćerkom bugarskog cara Stracimira. Kroz ovaj kraj je Tvrtko I prošao i nešto kasnije 1382. godine. O tome nam podatke daju dubrovački poslanici koji su ga pratili na putovanju.⁷⁾ Odrednica njegova puta bila je Pešta, kamo se uputio na sahranu ugarskog kralja Ludovika I.

Smrt Ludovika I i promjena na ugarskom prijestolju otvorila je nove stranice u historiji odnosa Ugarske i Bosne za narednih pola stoljeća. U konstelaciji tih odnosa značajnu ulogu odigrala je i Usora. Novoizabrani ugarski kralj Sigismund zanosio se mišlju da se kruni bosanskom krunom. U tom smislu poduzimao je česte vojne pohode na Bosnu, koji su u najviše slučajeva išli preko Usore.

Pod kraj vladavine Tvrtko I, zaokupljen pitanjem Dalmacije, odbranu sjevernih dijelova zemlje (Usoru) povjerava hrvatskoj velikaškoj obitelji Horvat, ljutim protivnicima ugarskog kralja Sigismunda. Ovi su izgradili utvrđenje Dobor, koje je dugo vremena bilo brana za ugarske prodore u unutrašnjost Bosne.

Usora je bila poprište novih ugarskih provala devedesetih godina XIV stoljeća. Odsutnost Horvata, koji su bili zauzeti ratom protiv Turaka u Srbiji, iskoristio je mačvanski ban Nikola Gorganski i sa vojskom prešao Drinu i upao u Usoru. Uspio je tom prilikom da zauzme posjede u okolini Bijeljine.^{7a)} Vojni pohodi ugarske vojske završavali su se najčešće u sjeveroistočnim dijelovima Usore. Nadiranje Mađžara, Bosanci su uspjeli zaustaviti pod kraj 1390. godine i tako, barem za izvjesno vrijeme, oslobiditi se ugarskog pritiska. Tvrtko I Kotromanić ponovo je zagospodario krajevima na sjeveru do Save i Drine na sjeveroistok, istina samo na kratko, jer već u proljeće 1391. godine sva njegova nastojanja za proširenjem prekinula je smrt.

Tvrtkova smrt je otvorila nove mogućnosti ugarskog uplitanja u ovim krajevima. Za njegovih nasljednika bilo je učestalih ugarskih intervencija u Bosni. Najnovijim vojnim akcijama što ih je Sigismund organizovao protiv Bosanaca davao je obilježje križarskih vojnih koje su organizirane sa namjerom da se u Bosni iskorijeni heretizam. Antagonizam i otvoreni sukob između Sigismunda i Bosanaca nastupio je 1394. godine, kada su novi bosanski kralj Dabiša i Horvati počeli sve više da ugrožavaju ugarske pozicije u sjevernim dijelovima zemlje. Najviše je, pritom, bio uznemiravan i ugrožen Nikola Gorjanski koji je sa posjedima bio u neposrednom susjedstvu. Odmah je pohitao na ugarski dvor kod Sigismunda da mu se požali kako su mu posjedi iz temelja uzdrmani. Ovaj se nije oglasio o pozive Nikole Gorjanskog.

U ljeto 1394. godine spustio se Sigismund sa vojskom u Đakovo i tu obavio posljednje pripreme za napad na Bosnu. Usora je bila prva na meti udara ugarske vojske. Pohod ugarskog kralja preko Save trebalo je započeti juna 1394. godine. Čim su Horvati saznali da su im Mađžari za petama, zatražiše pomoć bosanskog kralja Dabiše. Prešavši Savu, Sigismund se sa vojskom uputio u pravcu utvrđenog Dobora, u kome su bile stacionirane trupe bana Ivaniša Horvata.⁸⁾ Tu je i došlo do odlučnog obračuna ugarskog kralja i hrvatske velikaške obitelji Horvati. Ovi su bili do nogu potučeni.⁹⁾ Trijumfom Mađžara kod Dobora, najveći dio Usore je ponovo pao pod ugarsku prevlast.

U Doboru je Sigismund kratko boravio. Nakon što je proslavio dvostruku pobjedu nad Horvatima i Bosancima, vratio se ugarski kralj preko Slavonije u Ugarsku. Ubrzo je i na bosanskom prijestolju došlo do promjene. Umro je Dabiša a naslijeđuje ga udovica Jelena. Ova promjena je doprinijela još bržem procesu osamostaljivanja krupnih bosanskih feudalaca, koji su toliko ojačali da su sami diktirali vanjsku politiku zemlje. Jačanje krupnih feudalaca i njihovo samostalnije istupanje zahvatilo je i Usoru. Tamo su vodeću ulogu u društvenom i političkom životu zemlje imali: Zlatonosovići, Dinjičići, Stančići i Tihoradići.

Po povratku u Peštu pod konac 1394. godine, zauzet poslovima na drugim stranama, morao je Sigismund za izvjesno vrijeme napustiti planove o krunjenju bosanskom krunom. Te okolnosti su omogućile kraljici Jeleni i oblasnim gospodarima u Bosni da ponovo uspostave kontrolu i prevlast nad Usorom. Poraz Sigismunda kod Nikopolja 1396. godine još više ga je udaljio od uplitanja u unutrašnje stvari Bosne za narednih nekoliko godina. Tako je i Usora ostala pošteđena ugarskih napada.

U međuvremenu je i u Bosni došlo do promjene na prijestolju. Jelenu je zamijenio novi kralj, Stjepan Ostoja, koji se na tom položaju nalazio od 1398. do 1404. godine (prvi puta). Najnovija promjena na bosanskom prijestolju dala je povoda Sigismundu za još jednu intervenciju u Bosni. Ovoga puta Usora je bila pošte-

đena s obzirom da je ugarski kralj plan napada usmjerio na zapadne dijelove zemlje. I dok je Sigismund u proljeće 1398. godine sa vojskom provalio vrbaskom dolinom u pravcu Hrvojevih posjeda, kralj Ostoja je sa vojskom krenuo na sjever u Usoru. Išao je dolinom Bosne, i kako nam jedna povelja iz nešto kasnijeg period govori, dopro je do Lišnice.¹⁰⁾ Očekivao je da će ugarski napad biti usmjeren dolinom rijeke Bosne, pa je pohitao u susret Sigismundovoj vojsci.

U toku 1398. godine u Bosnu je bila upućena još jedna ugarska vojska, čija je odrednica napada bila Usora. Bosanci, predvođeni kraljem Stjepanom Ostojom, spremno su je dočekali. Uspjeli su je odbiti i tako sačuvati suverenitet nad ovim krajem.

Boravak kralja Ostoje u Usori produžio se i na narednu (1399) godinu. Po svojoj prilici Bosanci su još i tada bili uznemirivani od strane Mađžara. Čini se da zajedno sa kraljem Ostojom u Usori, te godine, borave i brojni istaknuti predstavnici krupnog bosanskog plemstva: Hrvoje Vukčić, Sandalj Hranić, Pavao Radenović, tepčija Batalo, Vlatko Tvrtković, Vukašin Milatović, Pavao Klešić i drugi. Sve ih nalazimo upisane kao svjedoke na kraljevoj povelji.¹¹⁾ O boravku kralja Ostoje u Usori tijekom te godine svjedoče nam i neke dubrovačke vijesti. Tamošnja vlada je u Bosnu uputila svoje poklisare da sa kraljem pregovaraju o kupovini Slanskog primorja. Svojim poslanicima je naložila da prate kralja u Usoru, a potom u februaru te godine, kada se trebao povratiti u Sutjesku, da bude sa njim.¹²⁾

Ni u toku naredne dvije godine (1400. i 1401) Usora nije bila pošteđena ugarskih pljački i napada. Ovoga puta činili su to odredi Nikole Gorjanskog i Ivana Morovičkog. Ovi su bili u neposrednom susjedstvu sa Usorom. Tek poslije 1401. godine može se reći da su nastupili mirniji dani za Usoru. Ugarska je bila zaokupljena unutrašnjim previranjem, pa je Sigismund morao za izvjesno vrijeme napustiti aktivnu politiku prema Bosancima. U tim unutrašnjim nemirima stradao je i sam ugarski kralj koji je neko vrijeme proveo u ugarskom zatočeništvu.

Sa konsolidiranjem unutrašnjeg stanja u zemlji, Sigismund se mogao ponovo okrenuti prilikama u Bosni, gdje je u međuvremenu kralj Ostoja promijenio političku orijentaciju (napustio je napuljski dvor i politiku vojvode Hrvoja i okrenuo se Ugarskoj). Takvo ponašanje dovelo ga je u izravni sukob sa Hrvojem Vukčićem i vojvodom Sandaljem. Krupne bosanske feudalce je, čini se, najviše ražestio gest kralja Ostoje o sklapanju mira sa Ugarskom i priznavanje vrhovne prevlasti Sigismunda.

Približavanje Ostoje ugarskom dvoru stajalo ga je prijestolja. Nepomirljiva bosanska vlastela odlučila da ga zbacila sa kraljevskog položaja i 1404. godine na njegovo mjesto postavila Tvrtka II Tvrtkovića, sina Tvrtka I Kotromanića. Ostoja je preko Usore pobjegao u Ugarsku gdje je zatražio utočište i pomoć za povratak na bosanski prijestolje. Najnoviji događaji u Bosni dali su povoda Si-

gismundu za novu intervenciju tamo. U toku 1405. godine na Bosnu su upućene dvije ugarske vojske. Jedna, predvođena Ivanom Morovićkim, provalila je u sjeverne dijelova Usore, i dolinom Bosne počela da nadire u centralne dijelove zemlje. Drugi dio ugarske vojske, koju su predvodili Nikola Gorazdi i Ladislav Silagy, prodro je u sjeveroistočne dijelove Usore i krenuo do Srebrnika. Na osvajačkom putu ugarske trupe su ostavljale pravu pustoš, Čitava Usora je bila zauzeta od strane Madžara. Krajnja istočna točka ugarskih osvajanja u Usori bio je Srebrnik, koji je na juriš osvojen.^{12a)} U njemu je smještena ugarska posada kojoj je utvrđeni grad bio povjeren na čuvanje i upravu. Iz Srebrnika su madžarski odredi vršili česte upade u istočne i zapadne dijelove Usore i Soli plijeneći i pljačkajući zemlje Ostojinih protivnika. Unatoč nekoliko pokušaja Bosanaca da vrate ove krajeve, Usora je narednih nekoliko godina ostala u rukama Madžara¹³⁾

Zapadni dijelovi Usore stradaše i prilikom povlačenja ugarske vojske iz unutrašnjosti Bosne. Ugarske čete, predvođene Petrom Perenjijem, 1405. godine prešle su Savu i dolinom Bosne nadirale u centralni dio zemlje.¹⁴⁾ Pritom su ponovo stradali zapadni dijelovi Usore. Ugarski napad, do koga je došlo 1405. godine, tamošnji kralj je obrazlagao potrebom ispravljanja granica prema bosanskoj državi. Očigledno je namjera ugarskog kralja bila da Usoru, ili barem njene sjeveroistočne dijelove, prisajedini Ugarskoj. Da bi osujetio Sigismundov plan, novi bosanski kraj Tvrtko II, zajedno sa krupnim feudalcima, šalje na napuljski dvor poslanstvo koje je dobilo zadatak da tamo isposluje potvrđivanje starih granica prema Ugarskoj koje su bile na snazi još u doba bana Kulina.¹⁵⁾ Trebalo je na taj način spriječiti Ugarsku da potčini Usoru svojoj vlasti.

Iz namjera jedne i druge strane da se jasno naslutiti da su granice Bosne prema Ugarskoj na sjeveru u posljednjem ratu bile u nekoliko izmijenjene. Velik dio Usore ostao je pod kontrolom Ugarske, sa čim se Bosanci nisu mirili. Zato su organizirali česte upade tamo uznemiravajući ugarske posade u usorskim utvrđenjima.

Tijekom naredne dvije godine splasnuli su ugarski napadi na ove krajeve. Sigismund je bio zauzet svojim privatnim poslovima (triječ je o ženidbi i vjenčanju sa Barbarom Celjskom). Nakon obavljenog vjenčanja mogao se ponovo okrenuti Bosni i prilikama u njoj. No, prije toga je izvršio izvjesne reforme administrativnog karaktera u Hrvatskoj. Za hrvatsko-dalmatinsko-slavonskog bana naimenovao je svoga punca Hermana Celjskog. U samoj Ugarskoj je nastavio sa praksom darivanja za učešće u bosanskom ratu. Tako je mačvanskog bana Ivana Morovićkog obasipao poklonima zbog njegova uspješna ratovanja u Usori i Soli.¹⁶⁾

Po završetku obilnih priprema odlučio je Sigismund, 1406. godine, da obnovi napade na Bosnu. S obzirom da mu prilike u zemlji nisu išle na ruku, rukovođenje vojnim operacijama povjerio je

Firentincu Filipu de Sclarisu, poznatijem kao Pipo Spano.¹⁷⁾ Ugarska vojska, u kojoj je bilo dosta konjanika i pješaka, prodrla je dolinom Bosne u sjeverni dio Usore, i otuda nastavila prodore u centralni dio zemlje. Iza sebe su ostavljali pravu pustoš. Ostaje ipak nejasno što je bilo sa tim krajevima odlaskom ugarske vojske na jug. Iz nešto kasnijih događaja dalo bi se zaključiti da Sigismund nije bio zadovoljan postignutim rezultatima, zbog čega je 1407. godine pripremao novi napad na Bosnu.

Na početku te godine boravio je u Slavoniji u neposrednom susjedstvu sa Usorom i tamo obavljao posljednje pripreme za napad. Na obali Save, sa jedne i druge strane, počeo je da pravi utvrđenja. Iz toga bi se dalo zaključiti da su najsjeverniji dijelovi Usore ostali pod kontrolom Ugarske.

Za vrijeme Sigismundovih priprema ni Bosanci nisu ostali skrštenih ruku. U više navrata pokušali su vojnim akcijama povratiti Srebrenicu, koja je bila u rukama Mađara. Osim toga, još neki gradovi u Usori bili su pod kontrolom Ugarske. Pokušaji Bosanaca da vrate te gradove ostali su bezuspješni. Ugarske čete su i dalje uporno i čvrsto držale Srebrenicu, Srebrenik i ostale utvrđene gradove u Usori.

U ljeto 1407. godine Sigismund je pripreme za napad na Bosnu pivođio kraju. Da bi se što bolje obezbijedio za napad, na bosanskoj strani Save, u Usori, podigao je nekoliko utvrđenja. Jedno od tih je i utvrđenje »Arki« u kome je bila dograđena kula, gdje je augusta 1407. godine boravio i sam kralj Sigismund.¹⁸⁾ Iz njega je glavnina ugarske vojske, predvođena kraljem, krenula put centralne Bosne do Bobovca, gdje je stigla 11. septembra 1407. godine.¹⁹⁾

Ni sa ovim pokušajem Sigismund nije postigao željene rezultate. I treći njegov napad zaredom bio je odbijen. To ga je natjeralo da se pripremi za novi. Još jednom je pokušao sa vojskom prodrijeti u Bosnu i tamo učiniti kraj svim neizvjesnostima. Sa rimskim papom je stupio u pregovore, i od njega zatražio materijalnu pomoć za organiziranje jednog križarskog pohoda radi istrebljenja heretika u Bosni, i protjerivanje Turaka otuda. O njegovim opsežnim vojnim pripremama bile su obaviještene mletačka Sinjorija i dubrovačka vlada. Za učešće u bosanskom ratu pokušao je Sigismund pridobiti i neke ugarske prelate metodom davanja. Mačvanskog bana Ivana Morovičkog obasuo je vrijednim poklonima za njegovo učešće u ranijim pohodima.²⁰⁾

Napad ugarskog kralja na Bosnu očekivao se u proljeće 1408. godine, ali je tada izostao zbog, još uvijek, nedovršenih priprema. U jeku najvećih priprema ugarske čete su boravile u Srijemu i Slavoniji i otuda vršile učestale upade u sjeverne dijelove zemlje. Opet je na udaru bila Usora. Krajem maja 1408. godine Sigismund sa vojskom prolazi kroz sjeverne dijelove Usore i zaustavlja se u utvrđenom Doboru. Tu boravi i početkom juna, a onda se iznenada vraća u Ugarsku preko Srijema i Bačke.²¹⁾ Tamo ga je čekala

sakupljena nova vojska, koja je brojala blizu 60.000 vojnika. Sa cjelokupnom vojskom Sigismund je septembra te godine provalio u Usoru dolinom rijeke Bosne. Prodor je išao ubrzanim tempom, tako da je već 20. septembra bio sa logorom pod Maglajem.²²⁾ Potkraj toga mjeseca bila je ugarska vojska na povratku prema Doboru, gdje se ugarski kralj zadržao izvjesno vrijeme. Tu je izvršio odmazdu nad 171 bosanskim vlastelinom koji su u ratu bili zarobljeni.²³⁾ Dobor i Usoru Sigismund je napustio sredinom oktobra 1408. godine. Preko Dubočca vratio se u Slavoniju, a otuda u Pečuh, kamo je stigao 14. oktobra, da bi tek 8. decembra stigao u Budim.^{23a)} Sa njim se nije vratila sva ugarska vojska. Jedan dio je ostao u Bosni da tamo vodi borbu sa neposlušnim feudalcima.

Pobjedu nad Bosancima pokušao je Sigismund još jednom da iskoristi i kruni se bosanskom krunom. S obzirom na nove poteškoće oko realiziranja te zamisli, sa vojskom je morao i 1409. godine krenuti tamo, opet preko Usore.²⁴⁾ Septembra 1410. godine on se ponovo skrasio južno od Save i tom prilikom nanio novi poraz Bosancima. Natjerao ih je na novo mirenje koje ovoga puta nije prošlo bez posljedica na unutrašnjem planu. Jedna od njih odnosi se i na Usoru i Soli. Tamo je ugarski kralj dobio od vojvode Hrvoja Srebrenicu, Kučlat, Srebrenik, te dvije tvrđave: Brodar i Susjed.²⁵⁾

U osvojenim krajevima ugarski kralj je ostavio trajnije posljedice u administrativnom pogledu. Srebrenicu je 1411. godine darovao srpskom despotu Stevanu Lazareviću, jedan dio je ostavio Bosancima, a od najvećeg dijela Usore stvorio je usorsku oblast pod neposrednom ugarskom upravom, najprije gradskih kastelana a potom usorskih banova.²⁶⁾ Daljnja sudbina najvećeg dijela Usore ostala je vezana za Ugarsku. Takvo stanje je potrajalo narednih nekoliko godina, točnije do 1415. kada je došlo do velikog prodora Turaka u Bosnu.

Najnoviji unutrašnji nemiri koji su zahvatili Bosnu početkom druge decenije XV stoljeća stvarali su preduvjete za uplitanje i Ugarske i Turske. Prikliješten i spolja i iznutra, vojvoda Hrvoje se obratio Turcima za pomoć, koji su poziv iskoristili za stvaranje jačih uporišta u Bosni. Molbu Hrvoja uslišila je Porta, te je u Bosnu poslala svoju vojsku koja tamo nadire u dva pravca: jedan je išao dolinom Bosne na sjever, u Usoru, do samog ušća u Savu. Turci su se po prvi puta pojavili u najsjevernijim dijelovima Usore. Osjetivši da su mu pozicije u Bosni jako ugrožene, odlučio je ugarski kralj da jednim opsežnijim vojnim poduhvatom otuda protjera Turke i ponovo uspostavi ugarsku prevlast u Bosni. Najnoviji turski upad, do koga je došlo početkom februara 1415. godine, natjerao je Sigismunda da unekoliko izmijeni plan svojih vojnih akcija i, umjesto prodora dolinom Vrbasa, orijentira se na vojne akcije dolinom Bosne.²⁷⁾ Naložio je svojim prelatima i bano-

vima da s vojskom uđu u Usoru i tamo sačekaju turske odrede.²⁸⁾ U međuvremenu turske čete su bile u povlačenju iz Hrvatske. U Bosni je ostalo samo manji broj odreda. Odlazak Turaka iz Bosne značio je samo promjenu posade. Iz pravca Skoplja tih dana je trebala da stigne nova turska vojska na čelu koje se nalazio Ishak-beg. Sa pljačkaškim vojnim odredima kretao se on u okviru i izvan granica Bosne. Tom prilikom su stradali i krajevi sjevernog dijela Usore.

Da bi na neki način spriječio daljnja turska osvajanja i prodore na sjever, ugarski kralj se odlučio da pomoću vlastitih vojnih snaga stane na put daljnjim turskim osvajanjima. Početkom juna 1415. godine ugarske čete, predvođene Ivanom Gorjanskim i Pavlom Čuporom, prošle su kroz Usoru i došle do Lašve.²⁹⁾ Tu je došlo do odlučnog obračuna ugarske i turske vojske kojeg, ne baš s pravom, nazivaju »dobojska bitka«. Sukob je vođen augusta 1415. godine i završio se katastrofalnim porazom Mađžara.³⁰⁾ Bosanski velikaši, ujedinjeni nakon bitke, pokušali su da iskoriste poraz Ugarske za vraćanje istočnih dijelova Usore, sa najvažnijim centrom Srebrenicom.

Pobjeda Turaka nad Mađžarima, ostavila je trajnije posljedice i na ove krajeve. Za jedan duži vremenski period prestaje ugarski utjecaj. Jedna od trajnijih posljedica u ovom kraju je ukidanje usorske banovine. Usora je ponovo jedno vrijeme ostala pod neposrednom kontrolom bosanskih kraljeva: Ostoje, Stjepana Ostojića i Tvrtka II Tvrtkovića, ali ne sva. Srebrnica je s vremena na vrijeme prelazila u ruke Bosanaca, despota Stevana i na kraju Turaka. Veliki uticaj i vlastite posjede u tom kraju imale su usorske vojvode i župani Zlatonosovići i Dinjičići, te niz srednjih i sitnijih usorskih feudalaca.

U viđeniji rod ovog kraja spadaju i Tvrtkovići koji se u poveljama bosanskih vladara spominju već u drugoj polovini XIV stoljeća. Jedan od istaknutijih članova tog roda je Vlatko Tvrtković ili Vlatko Vojvodić koji se spominju u povelji Tvrtka I Kotromanića iz 1378. godine. Dvije godine kasnije spomenut je on kao vojvoda od Trebotića, a deset godina iza toga nosi titulu usorskog vojvode.³²⁾ Poslije njegove smrti ta titula je prešla u vlasništvo Zlatonosovića. Sa titulom usorskog vojvode spomenut je 1400. godine i Vukmir Zlatonosović.

U Usori ili još bliže u župi Soli posjede je imao i Radivoje Ostojić, sin kralja Ostoje i brat Stjepana Tomaša. Spominje se kao takav Solyoniko-Sokol, nedaleko od Gračanice, selo sa oko hiljadu stanovnika koje leži na granici stare bosanske županije Usore i Soli.³³⁾ S obzirom da je Radivoje bio orođen sa Nikolom od Velike iz požeške županije, (uzeo je za ženu njegovu kćer Katarinu i u miraz dobio neke posjede u Slavoniji), zahvaljujući tim okolnostima, Usora je jedno vrijeme bila pošteđena ugarskih pljačkaških napada.

Ako je već bila pošteđena ugarskih napada nije i turskih. Ovi su u sve učestalijim prodorima u Slavoniju prolazili kroz usorski kraj i svaki puta tamo ostavljali pustoš.

Ponovni ugarski utjecaji u Bosni, pa i samoj Usori, počeli su se osjećati pod kraj treće decenije XV stoljeća, poslije ženidbe kralja Tvrtka II sa Dorotejom Gorjanski, kćerkom Ivana Gorjanskog, koji je jedno vrijeme nosio i titulu usorskog vojvode.³⁴⁾ Udaža Doroteje za bosanskog kralja stvorila je mogućnosti Ivanu Gorjanskom za još jači utjecaj i življu aktivnost u ovim krajevima, koji su bili neposredni susjedi sa njim. Zahvaljujući tim okolnostima, Usora će u novim prodorima Turaka, koji su uslijedili tridesetih godina XV stoljeća, biti centar obrane ugarskih utjecaja u čitavoj Bosni.

Tridesetih godina XV stoljeća, kada je bio ugrožen položaj kralja Tvrtka II, počinje direktno miješanje Sigismunda u unutrašnje stvari Bosne. Poduzimani su pohodi na Bosnu sa ciljem da se učvrsti položaj legitimnog kralja i potisnu Turci sa protukraljem Radivojem. Na čelu ugarske vojske, koja je 1434. godine u svom prodoru u Bosnu prošla kroz Usoru, nalazio se Matko Talovac. I u povratku njihovih odreda Usora nije pošteđena ratnih pustošenja i razaranja. Ugarska vojna ekspedicija nije se proslavila u Bosni. Štoviše, morala je brzo da napusti južne krajeve. Sa njima se povukao i kralj Tvrtko II Tvrtković. Ostaje nedovoljno jasno što je bilo sa Usorom u spletu svih tih zbivanja.

Ovaj kraj se, po svemu sudeći, vratio pod neposrednu vlast bosanskog kralja u vrijeme vladavine Stjepana Tomaša. Naslućujemo to iz jedne Tomaševe povelje koja potiče iz 1446. godine. U njoj su nabrojane zemlje i oblasti u kojima je on gospodar. Jedna od tih je i Usora.³⁵⁾ Dvije godine ranije uspio je Tomaš da od Turaka povрати Usoru. Zagospodario je srebrničkom tvrđavom, pa samim tim i rudarskom varoši koju je 1443. godine, za despota Đurđa Brankovića, zauzeo vojvoda Petar Kovačević.³⁶⁾ Ostaje da se nagada što je bilo sa ostalim važnim centrima Usore, Srebrnikom, Doborem i drugim perifernim dijelovima Usore i Soli. Po svoj prilici, i oni su pali pod neposrednu vlast bosanskog kralja. Malo je vjerovatnoće da su se tih godina u sjevernom dijelu Usore zadržavali Turci.

Sve veći pritisak i prisutnost Turaka u Bosni, natjerali su kralja Stjepana Tomaša da dobar dio vremena, posljednjih godina vladavine, proboravi u sjevernim dijelovima zemlje, u Usori. Sredinom novembra 1449. godine nalazimo ga u Doboru, gdje se susreo sa mačvanskim banom Ivanom Morovićkim. Tom prilikom je sklopljen sporazum dviju strana prema kome se Tomaš obavezao da ugarskoj kruni i gubernatoru Ivanu Hunjadiju neće činiti bilo kakve nevjere i da neće pozivati Turke u pomoć protivu Ugarske.³⁷⁾

Boravak Stjepana Tomaša u Usori i Soli protegao se i na 1450. godinu. Te godine napada on na Srebrenicu i preotima je srpskom despotu. Na poziv despota u ove krajeve došli su i Turci. Unatoč

njihova prisustva tamo, bosanski kralj je i dalje ostao stvarni gospodar ovih krajeva. U intitulaciji koja je spomenuta u jednoj povelji iz 1451. godine, između ostalog, on za sebe govori da je i kralj Usore.³⁸⁾ Tomaš u Usori boravi i u toku 1457. godine, u Doboru. Tamo je primio papinskog legata koji je došao da pregovara sa bosanskim kraljem o organiziranju križarskog pohoda protiv Turaka.³⁹⁾ Te godine su mu Turci bili za petama. U svom naderanju kroz Bosnu dospjeli su na sjever do Save, gdje su stvorili jedno uporište i gdje su, šticeći od 6.000 turskih vojnika, sakupljeni radnici, drvodjelje i brodograditelji gradili brodove za napad na Ugarsku.⁴⁰⁾

U jeku velikih priprema za konačno osvojenje Bosne umire Stjepan Tomaš, a naslijeđuje ga sin Stjepan Tomašević. Samo nominalno je nosio titulu kralja Srbije, Bosne, Primorja, Humske zemlje, Dalmacije, Usore i Soli. Turci su već bili zagospodarili centralnom Bosnom, držeći, uz to, sve klanice koji su vodili na sjever. Za njih je od posebnog značaja bila Usora, i to njen krajnje sjeverni dio, radi prodora u Slavoniju. Još im je kralj Stjepan Tomaš 1460. godine morao izdati dozvolu prolaza preko ovih teritorija u Bosni za odlazak u Slavoniju.⁴¹⁾ Prodori Turaka najčešće su posljednjih godina išli iz pravca Srebrenice pa dalje na sjeverozapad. Ovi krajevi su djelomično pali pod njihovu vlast već 1460. godine. Samo manji dio Usore, i to zapadni, držao je Radivoje Ostojić. Posjede u tom kraju mu je potvrdio novi kralj Stjepan Tomašević, a dao mu ih je njegov brat Stjepan Tomaš.⁴²⁾

Približavanje Stjepana Tomaševića Ugarskoj nagnalo je Portu da dokrajči postojanje bosanske samostalnosti. S obzirom da je bosanski kralj odbio sultanu plaćati harač, ovaj je odlučio da ukine i posljednje ostatke samostalne bosanske države. Početkom maja 1463. godine Turci su preplavili istočne dijelove Bosne. Najprije su napali na posjede Tvrtka Kovačevića u Podrinju, a zatim su se uputili u Gornju Bosnu, u kraljeve neposredne posjede. Opustošili su tom prilikom i neke dijelove Usore, ali se tamo nisu dugo zadržavali. Krenuli su u potjeru za bosanskim kraljem u zapadne dijelove zemlje.

Boravak Turaka u Usori bio je kratkotrajan. Sredinom 1464. godine sjeverni dijelovi Bosne su ponovo došli pod ugarsku vlast. Matija Korvin je te godine sa vojskom upao u Usoru i tom prilikom zauzeo Srebrnik sa još nekim gradovima u tom kraju. Dijelovi Usore su nakon nekoliko godina pali pod neposrednu vlast Lovre Iločkog, koga je Matija Korvin uzvisio na bosanski prijesto. Nakon što je umro Lovro Iločki, ugarski kralj je te zemlje želio obezbijediti u nasljedstvo svoga sina Ivaniša Korvina. Čini se da mu to nije pošlo za rukom, jer vidimo da pod sam kraj XV, kao i prve dvije decenije XVI stoljeća ovim krajevima gospodare Berislavići. Uz ime članova ovog roda, pored ostalih titula, stoji i ova: »comes perpetuus de Dobor«.⁴³⁾ Sjeverni dijelovi Usore pod tursku vlast su pali mnogo kasnije nego ostali dijelovi bosanske

države. Berislavići su turskim napadima odolijevali do 1536. godine, kada su konačno morali Turcima predati utvrđenje Dobor.⁴⁴⁾ Ostali dijelovi Usore su pod tursku vlast dospjeli najkasnije do 1526. godine, kada su njihove granice prema Ugarskoj bile pomjerenе na Savu.⁴⁵⁾ Skoro osamdeset godina nakon što je palo bosansko kraljevstvo, odolijevali su pojedini krajevi Usore turskim pritiscima čupajući se ispod turske prevlasti.

I nakon što su je konačno Turci osvojili i njome zagospodarili, novom administrativnom i teritorijalnom podjelom od nekadašnjih dijelova Usore i Soli stvoren je Zvornički sandžak, u koji je ušao teritorij sve do rijeke Bosne na zapad i Drine na istok.

NAPOMENE:

¹⁾ FEJER, G. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, X/4, Budae, 1829, 52. (Dalje: Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae*)

²⁾ THEINER, A.: *Vetera monumenta slavorum meridionalium illustrantia I*, Romae, 1863, 297—298; SMIČIKLAS, T.: *Codex diplomaticus IV*, Zagreb, 1906, 236—240. (Dalje: Smičiklas, *Codex diplomaticus*)

³⁾ THALLÓCZY, L.: *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München und Leipzig, 1914, 331—332. (Dalje: Thallóczy, *Studien*)

⁴⁾ THALLÓCZY, *Studien*, 26—27.

⁵⁾ JELENIC, J.: *Kultura i bosanski franjevci I*, Sarajevo, 1912, 37.

⁶⁾ Napretkova Poviest Bosne i Hercegovine I, Sarajevo, 1942, 746.

⁷⁾ LUCIUS. I.: *Memoriae storicae di Tragurium ora detto Traù*, Venedig, 1673, 332.

⁸⁾ FEJER, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/4, 665.

⁹⁾ Nešto više o samoj bici kod: ŽIVKOVIĆ, P.: *Bitka kod Dobora 1394. godine*, »Značenja«, časopis za društvena pitanja i kulturu, V, Doboj, 1984, 55—61.

¹⁰⁾ STOJANOVIĆ, L.J.: *Stare srpske povelje i pisma I/1*, Beograd — Sr. Karlovci, 1929, 423—424. (Dalje: Stojanović, *Povelje i pisma*)

¹¹⁾ STOJANOVIĆ, *Povelje i pisma I/1*, 423—424.

¹²⁾ Isto, 424—426.

^{12a)} Srebrenik su Madžari zauzeli tek 1405. godine, a ne dva puta 1404. i 1405. kako sam iznio u svojoj knjizi: »*Tvrtko II Tvrtković*«, *Bosna u prvoj polovini XV stoljeća*, Sarajevo, — 1981, 25; 50.

¹³⁾ ŠIŠIĆ, F.: *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350—1416)* Zagreb, 1902, 185.

¹⁴⁾ FEJER, *Codex diplomaticus Hungariae*, X/4, 724.

¹⁵⁾ ŽIVKOVIĆ, P.: *Tvrtko II Tvrtković, Bosna u prvoj polovini XV stoljeća*, Sarajevo, 1981, 51. (Dalje: Živković, *Tvrtko II*)

¹⁶⁾ ŠIŠIĆ, F.: *Nekoliko isprava s početka XV stoljeća*, *Starine JAZU*, 39/1938, 129—320, 301—306. (Dalje: Šišić, *Nekoliko isprava*)

¹⁷⁾ MALYSZ, E.: *Zsigmundkori oklevéltár II/1*, Budapest, 1956, 592.

¹⁸⁾ ČIRKOVIĆ, S.: *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Beograd, 1964, 207.

¹⁹⁾ ŠIŠIĆ, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 199.

²⁰⁾ ŠIŠIĆ, *Nekoliko isprava*, 301—306.

²¹⁾ NAGY, I. — NAGY, GY. — VÉGHÉLY, D.: *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő V*, Budapest, 553. (Dalje: *Codex Zichy*)

²²⁾ ČIRKOVIĆ, *Istorija srednjovjekovne basanske države*, 210.

194

²⁴⁾ Kod Dobora je Sigismund dao posjeći velik broj bosanskih plemića. Njihove glave i tjelesa sa tvrdave bacili su u rijeku Bosnu. O tom događaju nešto više podataka daje: WINDEKE, E.: *Denkwürdigkeit zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigismunds*, Berlin, 1893, 20.

^{25a)} Codex Zichy, V, 536; 567; 569.

²⁴⁾ ČIRKOVIĆ, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, 212.

²⁵⁾ THALLÓCZY, L. — GELCICH, J.: *Diplomatarium relationae Reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae*, Budapest, 1887, 195. (Dalje; Dipl. Rag.)

²⁶⁾ ČIRKOVIĆ, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, 214.

²⁷⁾ O prodoru Turaka govori nam jedno dubrovačko pismo upućeno na adresu ostrogonskog nadbiskupa. Dipl. Rag. 241.

²⁸⁾ ČIRKOVIĆ, S.: *Dve godine bosanske istorije (1414—1415)*, Istoriski glasnik, 3—4/1953, 29—42, 33.

²⁹⁾ Dipl. Rag. 250.

³⁰⁾ O toj bici i njenom datiranju postoje u historiografiji razna nagađanja oko dotiranja same bitke i idu od kraja juna, kako to ističe S. Čirković u radu *Dve godine bosanske istorije*, do početka augusta 1415, kako smatraju raniji historičari (J. Radonić, V. Čorović, V. Klaić i drugi). Najnoviji podaci do kojih smo došli upućuju nas na zaključak da je to moralo biti sredinom augusta te godine. O tome više u radu: ŽIVKOVIĆ, P.: *Prvi ugarsko-turski sukobi na tlu Bosne (»Dobojska bitka«, 1415. godine)*, »Značenja — časopis za društvena pitanja i kulturu 3—4, Doboj, 1983, 149—157.

³¹⁾ Dipl. Rag. 250.

³²⁾ STOJANOVIC, *Povelje i pisma I/1*, 75—82; 421—423.

³³⁾ THALLÓCZY, *Studien*, 80—81; 87, nap. 2.

³⁴⁾ ŠIŠIĆ, *Vojvoda Hrvoje Vukčić*, 223.

³⁵⁾ STOJANOVIC, *Povelje i pisma I/2*, 115—117. ŠURMIN, Đ.: *Acta Croatica*, Zagreb, 1898, 165.

³⁶⁾ ČIRKOVIĆ, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, 279.

³⁷⁾ Napretkova Poviest BiH I, 518.

³⁸⁾ STOJANOVIC, *Povelje i pisma I/2*, 118.

³⁹⁾ ČOROVIĆ, V.: *Historija Bosne I*, Beograd, 1940, 522.

⁴⁰⁾ ČIRKOVIĆ, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, 314.

⁴¹⁾ Napretkova Poviest BiH I, 551.

⁴²⁾ TRUHELKA, Č.: *Fojnička kronika*, Glasnik Zemaljskog muzeja, 21/1909, 446—448.

⁴³⁾ ČOROVIĆ, V.: *Ban Borić i njegovi potomci*, Glas SKA, 182, Beograd, 1940, 45—61, 61.

⁴⁴⁾ THALLÓCZY, *Studien*, 134; 446.

⁴⁵⁾ ČOROVIĆ, *Historija Bosne I*, 572.

USORA UND SOLI — PLÄTZE DER BEDEUTENDEN HISTORISCHEN EREIGNISSE IM 14. UND 15. JH.

Als Bestandteil des mittelalterlichen bosnischen Staates war Usora im Laufe der 14. und 15. Jh ein Platz der bedeutenden historischen Ereignissen. Schon aus der Zeit der Regierung des Banus Stijepan II Kotromanić finden wir ihn in den Titeln bosnischer Banus und später Könige. Als solche blieb er bis zum Untergang des bosnischen Königreichs.

Im Bezug auf seine Lage und Bedeutung im Laufe des 14. und 15. Jhs sind Usora und Soli Plätze vieler Ereignissen, die bedeutende Spuren auf die Geschichte des ganzen Bosniens hinterlassen haben: Durch dieses Gebiet sind viele Heere und Könige durchgegangen. Zwei letzte Jahrzehnte des 14. Jhs und durch ganze 15. Jh sind Usora und Soli von großer Bedeutung für Ungarn. In Usora wurden oft die Herrscher der heimischer Banaus und

Könige, ungarischer Edelmänner und sorbischen Despoten bis zur endgültigen türkischen Vorherrschaft ausgewecheselt. Besonders in der Zeit der Regierung des ungarischen Königs Siegismund waren Usora und Soli ein Ziel der ungarischen Einmärsche. Dort wurden große Schlachten, die dauernde Folgen nicht nur auf dieses Gebiet sondern auch auf ganzes mittelalterliches Bosnien gelassen haben, abgespregelt. Vor allem ist es nötig, die erste und zweite doborische Schlacht (1394. und 1408) als auch sog. Dobojer Schlacht 1415. zu erwähnen.

Der ungarische König Siegismund unternahm in der ersten Jahrzehnt des 15. Jhs. (von 1404. bis 1409.) häufig Militärunternehmungen auf Bosnien und alle sind Usora und Soli vorbeigegangen. Ihre Domination haben Heimatskönige, besonders Stjepan Tomaš, Mitte des 15. Jhs. in diesem Gebiet unterbrochen. Das alles war nach Siegismunds Tod.

Die ungarische übermacht in Usora hatte dauernde Folgen in Bosnien hinterlassen, vor allem an administrative Charakteristiken. Der ungarische König hat vom größten Teil von Usora »Usora — Bezirk«, unter der ungarischen unmittelbaren übermacht, zuerst der städtischen Kastelane und danach der Banus von Usora erschafft. Besitztümer in Usora und Soli hielten von den angeschener bosnischen Herren Zlatanovičs und Dinjičičs, wie auch einige mittleren und kleineren Usaraer Feudalherren. Unter die geschätzte Verwandtschaften dieser Gegend zählen Tvrtkovičs, mit einem der hervorragendsten Vertreter dieser Verwandtschaft Vlatko Tvrtkovič oder Vlatko Vojvodič, die die Titeln des Herzogs von Trebotič trugen. Dort hatte den Besitz auch Radivoj Ostojič, der Bruder des Königs Stjepan Tomaš und am Ende Berislavičs, wo sich neben anderen Titeln auch diese befindet: »comes perpetuus de Dobor.«

Ihre Besitze sind am spätestens unter die Macht der Türkei, erst 1536, also viel später als die anderen Teile Bosniens. Diese Gegend besaß im Laufe des Mittelalters (vor allem denkt man ans 14. Jh.) einige bedeutende Klöster wie z. B. Modriča, Skakava, Lindva und Bukovica.